

Кусæн программа 9 къласæн

Чиныг: Ирон литературæ

Автор: Дзасохты Фатимæ

Адæмы монон царды кæддæриддæр стыр ахадындзинад уыдис фольклор сæмæ аив литературсейæн. Уыдоны нывфтыд сæрцыд сæ цард, сæ историйы ахсджиагдæр цаутæ, сæ зонадон фæлтæрддзинад. Уыдоны ис зонды суадон, ныхасы фидауц сæмæ бæрзонд идеястæ. Дзырдаивадсæн йæ нысаниуæг фæуæлдæр ис нæ рæстæджы. Уый рæзгæ фæлтæры хъомыл кæны гуманизм сæмæ граждайнаг идеалтыл, фидар кæны адæмы удварн, уымсæй рæзынц монон сæмæ культурон традицитæ. Уымæ гæсгæ скъолайы куысты ахъазгадæр у литературæ ахуыр кæнын.

Сусæггаг нæу, абоны ахуырдаутæ арæх нал кæсынц литературон уацмыстæ, зынтæй æмбарынц тексты анализ, сæ логикон хъуыдыкæнынад фæлæмæгъдæр, удварны хъомыладмæ нал ис фаг цæстæнгас.

Мадалон литературæ нымæд у федералон, æнæмæнгхъæугæ предметыл, ног ахуырадон стандартты йын ис сæрмагонд бынат.

Ирон литературæ ахуыр кæныны нысантæ:

- литературæйы фæрцы скъоладзауты иумæйаг культурæ рæзын кæнын;
- литературæйы æмбарынад бацамонын;
- литературон уацмысыл æнцой кæнгæйæ, цардæн аргъ кæнын, цард æнкъарын;
- ахуырдаутæм рæзын кæнын чиныгкæсæджы культурæ;
- ныхасы арæхстдзинадтæ райрæзын кæнын æмæ а.д.

Предметтæй хæрзхæд ахуыр райсыны мидис, принциптæ, бацауæнтæм алыварсыгæй каст цæуы ахæм **нормативон документты:**

- Уæрæсейы Федерацийы закон «Ахуырады тыххæй»-йы;
- Ног ахуырадон стандартты;
- Цæгат Ирыстон-Аланийы модернизацийы комплексон проекты;
- Ирон национ ахуырады концепцийы ;
- Приоритетон национ проект «Нæ ног скъола»-йы;
- Республикон программæ «Ирон æвзаг»;

Программæйы автортæ : Джыккайты Щамиль, Хъантемыраты Римсæ, Мамиаты Изетсæ, Гуæздæрты Азсæ.

Ирон литературæ. Хрестомати. 8 кълас. Дзæуджыхъæу, . Автор Джыккайты Щамиль
 Программæмæ гæсгæ – 68 сахаты. Къуыри - 2 сахат

Стандартты домæнтæм гæсгæ арæзт программæтæ æмæ ахуыртæ «филологи»-йæ хъуамæ арæзт уой ахæм уагыл.

Мадæлон литературæ:

- 1) чингуытæ кæсын æмæ литературæ ахуыр кæныны ахадындынад адæймаджы миддунейы рæзтæн цы пайда сты, уый бамбарын; чингуытæ кæсыныл фæцалх кæнын,
- 2) литературæ адæмы национ-культурон хæзна кæй у, адæмы цард хуыздæр бамбарыны фæрæз кæй у, уый æнкъарын;
- 3) мадæлон æвзагыл фыст хуыздæр уацмыстæ ахуыр кæныны фæрцы банкъарын кæнын мадæлон æвзаджы коммуникативон-эстетикон гæнæнтæ, мадæлон æвзаг адæмæн сæ химбарынады фæрæз кæй у, уый;
- 4) хъомыл кæнын:
 - а) хорз эстетикон æнкъарæнтæ кæмæ ис,
 - æ) фысгæ æмæ дзургæ ныхасы алыхуызон жанртæй пайда кæнгæйæ, хи хъуыдытæ раст æргом кæнынмæ чи арæхсы,
 - б) бакаст уацмыс равзарынмæ, уый фæдыл хи хъуыдытæ раггом кæнын чи зоны;
 - в) уæгъд рæстæг чингуытæ кæсынмæ чи тырны, ахæм чиныгкæсæджы;
- 5) алыхуызон этнокультурон традицитæ цы аивадон уацмысы æвдыст цæуынц, уый раст æмбарыныл фæцалх кæнын;
- б) амонь аивадон уацмысы структурон æмæ эстетикон æвзæрст.

Ирон литературæ ахуыр кæныны предметон фæстиуджытæ

Ирон литературæ ахуыр кæныны сæйрагдæр **нысантæ** сты:

ирон литературæйæ аивадон тексты бындурыл зонындзинæдтæ райсын; литературон уацмыс анализ кæнынмæ арæхстдзинад хуыздæр кæнын;

аивадон уацмыстæ кæсыны культурæ рæзын кæнын.

Уымæ стыр нысаниуæг ис аивадон литературæйы фæрцы удварны хъомылады фарстатыл кусынæн, абоны рæстæгæн аргъ кæнын зонынæн; æгъдау, кад, намыс, патриотизм æмæ граждайнаг хæстæ цы сты, уый зонынæн; гуманон дунембарынад æмæ национ химбарынадæй хайджын кæнынæн; литературон уацмысы эстетикон æнкъарæнтæ æмбарынæн; ирон адæмы национ культурæйы сæйраг миниуджытæ литературон тексты агурынæн; ирон литературæйы нысаниуæг æмбарынæн, йæ бастдзинад æндæр адæмты литературæтимæ, культурæтимæ иртасынæн.

Стандарттæм гæсгæ скъоладзаутæ литературæйæ райсдзысты ахæм зонындзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæ:

-иумæйаг культурон-литературон арæхстдзинæдтæ: литературон уацмыс арф æнкъарын; ирон литературæйы бастдзинад æппæтдунеон литературæтимæ æмбарын; кæсыны культурæ бæрзонд кæнын; библиотекайы, интернеты ифORMаци агурын зонын;

-царды зынаргъдæр цы хæзнатæ сты, уыдон иртасынмæ арæхсын: алыварсы дунемæ уарзон цæстæй кæсын; царды алы фæзындмæ хи цæстæнгас дарын; æмбарын литературæйы нысаниуæг адæймаджы удварны хъомылады; адæймаджы фауинаг миниуджытæм критикон цæстæнгасæй кæсын; литературон уацмысы агурын дзуæппытæ зæрдæагайæг фæрстытæн;

-кæсыны культурæ бæрзонддæр кæнынмæ арæхстдзинад: литературон уацмысмæ сфæлдыстадон цæстæнгасæй кæсын; зæрдæмæ хæстæг темæтыл уацмыстæ æвзарын æмæ сæ кæсын; литературон уацмысы цы дуг æмæ культурæйы кой цæуы, уыдоны æдыл арæст диалогон ныхасы архайын; уацмысы сæйраг персонажты миддунейæн æмæ архæйдтытæн аргъ кæнын зонын;

-ныхас кæнын; ныхасы стильтæй раст пайда кæнын зонын.

ахуыр кæнынц литературæйы истории. Ам сæрмæг лæвæрд цæуы хронологион уагыл. Программæмæ хаст сæрцыдысты ирон литературæйы ахъазгадæр фæзындтæ сæмæ зынгæ фысджыты уацмыстæ. Æвзæрст цæуынц, зонынадæн, идейон сæмæ эстетикон хъомыладон цас ахъаз сты, уыцы принципмæ гæсгæ.

8-æм къласы программæ домæ дарддæр дæр скъоладзауты кæсын сæмæ дзурыныл ахуыр кæнын. Ахуырдаутæ хъуамæ базоней текст сæвзарын, йæ мидис рафæлгъауын сæмæ йæ радзурын. Уыдонæн раттын хъæуы бæлвырд зонинæгтæ автор сæмæ йæ сфæлдыстады тыххæй. Лæмбынæг кæсын хъæуы йæ аивдзинады æууæлтæм. Уый сæраппонд, уацмыс сæвзаргæйæ, амынд цæуынц хицæн терминтæ литературæйы теорийæ.

Ахуырдаутæ хъуамæ базоней, аивадон ныв сæмæ фæлгонц цы мадзæлттæй арæст цæуынц, уыдон, хъуамæ иртасой нывæфтыд сæвзаджы рæсугъддзинад сæмæ йæ аивадон гæнæнтæ. Скъоладзау хъуамæ базона уацмыс сæмæ йæ архайджыты тыххæй йæ хъуыдытæ зæгъын, цаутæн аргъ кæнын, уыдон цардимæ бæттын.

Сæйраг домæнтæ 8 къласы ахуыргæнинæгты зониндзинæдтæ æмæ арæхстдзинæдтæм

Скъоладзаутæ хъуамæ зоной:

- цы уацмыс ахуыр кæнынц, уый текст, йæ мидис; йæ цаутæ сæмæ сæ рæст (сюжет); сæ хъайтарты, уыдоны æууæлтæ сæмæ сæмæ ахастытæ;
- дзырдаивады хуызтæ: фольклорæй – миф, кадæг, таурæгъ, аргъау, зарæг; литературæйæ – радзырд, поэмæ, драмæ, сæмдзæвгæ; аивадон фæрсæзтæй – юмор сæмæ сатирæ, сурæт сæмæ фæлгонц, строфа сæмæ рифмæ, эпитет, метафорæ, абарст, фæсномыг ныхас (аллегии), символ.

Скъоладзаутæ хъуамæ арæхсой:

- алыхуызон тексттæ раст, аив сæмæ рæвдз кæсынмæ;
- цы уацмыстæ сахуыр кодтой, уыдоны мидис радзурынмæ; фæрстытæн бæстон дзуапп дæттынмæ;
- уацмысы мидис равдисынæн пълан саразынмæ, уыцы пъланыл цыбыр сочинении ныффыссынмæ;
- персонажтæн характеристикæ дæттынмæ;

-хибарсәй (фәсурокты) цы уацмыстә бакастысты, уыдон мидис радзурынмә, уыдон тыххсәй йсәхи хъуыды зәгъынмә;
 -дзырдуатсәй сәмә хрестоматийы фиппаинсәгтсәй пайда кәнынмә.

ТЕМАТИКОН ПЪЛАН ИРОН ЛИТЕРАТУРАЙÆ 9-ÆМ КЪЛАСÆН.

Программәмә гәсгә – 70 сах.

Уацмыстә ахуыр кәнынән – 61 сах.

Ныхасы рәзтән – 8 сах.

Фәлхат кәнынән – 1 сах.

НЫХАСЫ РÆЗТ

ДЗУРГÆ НЫХАСЫ РÆЗТ

Литературон уацмыстә аив кәсын. Аивадон уацмысы мидис фәрстытәм гәсгә дзурын. Арәхсын уацмыс анализ кәнынмә, йә идеон-аивадон хицәндзинәдтимә йын иртасынмә, хъайтпртәм әмә уацмысмә хи цәстәнгас әвдисынмә.

ФЫСГÆ НЫХАСЫ РÆЗТ.

Программон уацмыстәм гәсгә сочинени ныффыссын. Литературон-критикон уацтәм пълан әмә тезистә аразын. Литературон темәйыл доклад кәнә реферат аразын. Фәсурокты бакаст чиныгыл, кинонывыл, телеравдыстыл рецензи фыссын. Сочинени хибар темәйә фыссын.

Сæргонд (хай)	Сахæ ттæ	Уро ктæ	Урочы темæ.	Лит-йы теори	Ныхасы рæзт	Фæлхат	Хибарæй каст	Нымæц (къæлиндарон пълан)
Разныхас	1	1	Литературæ – адæмы царды нывæфтыд истори.			Ирон адæмы историйæ (этногенез)	В.Миллер. «Осетинские этюды»	
Ирон адæмы рагон истори.			Ирон адæмы рагисторийы цаутæ æмæ этногенез (скифтæ, сæрмæттæ, алантæ).		Дзургæ сочинени нæ адæмы историйæ	Нарты кадджытæ.	Кадæг æмæ зарæг «Задалески Нана».	
			Ирон фыссынад рагон цыртдзæвæнтæ.		Реферат.			
			Фыццаг ирон лит-он уацмыс: «Мах уыдыстæм фараст æфсымæры».			Ос- Бæгъатыры кадджытæ.		
			Фыццаг ирон скъолатæ. Фыццаг ирон чиныг.					
XVIII æнусы рухстауæн ахадындынад Ирыстоны.			Фыццаг ирон рухстауджытæ. Колыты Аксойы цард æмæ сфæлдыстад.			Аксойы æмдзæвгæтæ .	А.Шифнер «Осетинские тексты» В.Миллер. «Осет. этюды».	
Колыты Аксо –фыццаг ирон рустауæг	1	1						
Æгъуызаты Иуане.	2	1	Æгъуызаты Иуанейы культурон-æхсæнадон куыст.					
		1	«Æлгъуызы кадæг»-ы патриотизм æмæ гуманизм.				«Слово о полку Игореве».	

Мамсыраты Темырболат.	3	1	Мамсыраты Темырболат – фыццаг ирон национ поэт «Сагъæстæ».	Лит. теори «стих» Стихарæзты тыххæй æмбарынад (ритм рифмæ, строфа).			Мемуары Мусса Кундухова. («Дарьял», 1994, №1, 1995, №1,2,3).	
		1	«Рынчын æмæ рынчынфæрсæг», «Ме' мгармæ».	Силлабикон стихарæзт.			Мамсыраты Т. «Ирон зарджытæ».	
		1	«Авдæны зард».			Къоста. «А- ло-лай». Хостыхъоты З. «Авдæны зард».		
Ныхасы рæзт. Сочинени.		2	Райгуырæн бæстæ уарзыны мотивтæ Мамсыраты Т. поэзийы.					
Хъаныхъуаты Инал.	4	1	Иналы царды хабæрттæ, йе' сфæлдыстады сæйраг мотивтæ.					
		2	«Ирон хъæуы». Ирон адæм цардыуаг æмæ æгъдæуттæ очеркы. Хицæн адæймагты фæлгонцтæ уацмысы.	Публицистикæ, очерк. Боньг.				
		1	Хъаныхъуаты И. «Хохæгтæ-игъдæттæ».				Булкъаты М. Теркæй- Туркмæ.	
Хетæгкаты Къост.	7	1	Къоста – поэт æмæ революцион демократ. «Ракæс», «Салдат».	Реализм.	Поэты царды нысан.		Поэты уырыссагау фыст æмдз-тæ.	
		1	Хибардзинад æмæ иудзинадмæ сидт æмдз-тæ «Додой» æмæ «Катай»-ы..	Адæмы фидæныл сагъæс.				

		1	Лирикон геройы уды рæсугъддзинад æмдз. «Хæрзбон»-ы.				Къостайы фысджытæ Цæлыккаты А.	
		1	рдты«. Цардыуаг æмæ æгъдауы фарстатæ поэмæйы. Уæлмæ»					
		3	Поэмæ «Фатимæ». Ибрагимы фæлгонц. Фатимæ йæ рæстæджы раззагдæр зондылхæст сылгоймаг.		Поэмæйы тыххæй æмбарынад. Мидис, идейæ.		Къоста. «Особа». «Неурядицы Северного Кавказа».	
Ныхасы рæзт.	2	2	Сочинени: «Фатимæ – сæрибар царды символ».					
Тугъанты Батырбег.	2	1	Фыссæджы царды хабæртæ. Йæ сфæлдыстады фæндаг.				Тугъанты Б. «Ханиффæ».	
		1	«Æгъдаумæ гæсгæ». Уацмысы идейæ.			Тугисын æмæ йæ антигуманон хъуыды.		
Къубылты Алыксандр	3	3	«Æфхæрдты Хæсанæ» Социалон æфхæрдты ныхмæ тохы мотивтæ. Хæсанæ – социалон мастиисæг. Госæма – ирон патриархалон сылгоймаг.	Романтизм.	Хæсанæйы фæлгонц.		Мамсыраты Д. «Æфхæрдты Хæсанæ».	
Ныхасы рæзт.	2	2	«Иунæджы фæлгонц кадæг «Æфхæрдты Хæсанæ» -йы.					
Гæдиаты Секъа.	7	1	Йе' сфæлдыстады бастдзинад фольклоримæ.					
		1	«Дыса».		Сылгоймадж			

					ы уæззау хъысмæт.			
		1	«Хо æмæ æфсымæр».				«Садуллæ æмæ Манидзæ».	
		1	«Саударæг ус».					
		1	Æмдз-тæ «Æнкъард хъуыды», «Тæхуды», «Къæвда».	Аллеори.	Аив каст. Æмдз-ты аллеорион ахастдзинад.		Секъайы баснятæ.	
		1	«Чермен».		Чермены фæлгонц.			
		1	Секъайы баснятæ «Сырды емынæ», «Минас».		Хъуыды. Цыппу.			
Гуырдыбетты Бласка.	3	1	«Абырæг», «Мæгуыр усгур», «Къоста».		Иунæджы фæлгонц.		Къоста. «Чи дæ».	
		2	«Æдули»-йы социалон конфликт. Хангуассæйы хъысмæт.	Сатирæ æмæ юмор драмон уацмысы.	Рольтæм гæсгæ дзурын.			
Ирон лит-рæ XX æнусы райдайæны. Ирон периодикон мышуыры фæзынд.								
Гæдиаты Цомахъ.	2	1	Поэты цард æмæ сфæлдыстад. Æмдз. «Тохы хъæр», «Фæдис».				Темырханты С. «Иры истори».	

		1	Дзыллæты ахадындынад истойы рæзты. Æмдз. «Адæммæ».					
Байаты Гаппо	2	1	Байаты Г. – æхсæнадон æмæ культурон архайæг. «Дзæбидыр æмæ саг».			Æмбисонды традицитæ ирон лит-йы.	Байаты Г «Пушкин хохаг адæмы царды». «Боевая служба осетин».	
		1	«Мæлдзыг æмæ цъырцъыраг».			Крыловы баснятæ.		
		1	«Иунæджы кадæг».		Фæндырдзæгъ дæджы хъысмæт.			
Коцойты Арсен.	4	1	Арсены цард æмæ æхсæнадон архайд 1917 азы размæ. «Афтæ дæр вæййы».		Ирæд æмæ йæ фæстиуджыт æ.			
		1	«24 боны».		Мæгуыр лæппуйы хъысмæт.			
		1	«Тазырæт».					
		1	Базаргæджытæ æмæ хицауады æнаккаг митæ радзырд «Тохы бон» - ы.					
Цæголты Георги.	1	1	Цæголты Г. царды хабæртæ. Æмдз-тæ «Къостайы ингæны уæлхъус». «Дыгуроны радзырд».				Цæголты Г. «Фæндыр- дзæгъдæг Хъуыдайнат».	

Тлатты Хох.	2	1	Фыссæджы царды хæбæрттæ Уацмыс «Фын».	Утопион уацмысы тыххæй æмбарынад.			Тлатты Х. «Кæмæ æнхъæлмæ каст нæртон рæсугъд».	
		1	«Фын» - фидæны æхсæнадон цардарæзты ныв.					
Брытъиаты Елбыздыхъо.	7	1	Брытъиаты Е. – ирон театр æмæ драмотургийы бындурæвæрæг.					
		1	Ирон сылгоймаджы хъысмæтыл сагъæс – драма «Дыууæ хойы» темæ.	Драмаæ. Драмон конфликты тыххæй æмбарынад.				
		1	Феодалон мыггагон æгъдæуттæ æмæ сæ фæстиуджытæ. Драмайы конфликт.					
		1	Драмайы идейæтæ. Дыууæ хойы – ирон сылгоймаджы ног типтæ.					
		1	Фыдæлты мæлинаг æгъдæутты хъахъæнджытæ. Ног зондахаст хæсджытæ. (Хъамболат, Хъымцъыхъо, Пунæ).				Брытъиаты Е. «Худинаджы бæсты мæлæт».	
		1	Фæллойдæнæг адамы сæрибарыл тох трагеди «Амыран»-ы.	Символ. Уый тыххæй æмбарынад.				
		1	Трагедийы сæйраг архайджытæ. Бесæйы фæлгонц.					

Ныхасы рæзт.	2		Сочинени Брытъиаты Е. сфæлдыстадмæ гæсгæ.					
цæлыккаты Ахмæт.	2	1	Цæлыккаты А. цард æмæ æхсæнадон архайд. «Фæстаг уыбых». Туркмæ трагикон хъысмæтæй иу ныв.					
		1	«Туг тугæй æхсад у».					
Хъороты Дауыт.	2	1	Чиновникты мæнгард дунейы реалистон ныв «Æз нæ уыдтæн, гæды уыди»-йы.	Фæлгонц, характер.			Хъороты Д. «Дæсны», «Уарзæттæ».	
		1	Чиновникты фæлгонцтæ. Фæсдзæуины психологи уацмысы.					
Илас Æрнигон.	2	1	Илас Æрнигоны сфæлдыстад. «Арфæ рака», «Сомы».	Композици, строфайы тыххæй æмбарынад.			Æнамонд Ирыстон.	
		1	Райгуырæн бæстæйы хъысмæтыл сагъæс йæ æмдз. «Куы ркастæн», «Æрмыс иу мæн».	Метафорæ, абаст, аллитераци.			«Уайсадæг чындз», «Сау мигъ», «Стæй куыд».	
Токаты Алихан.	2	1	Токаты А. цард æмæ сфæлдыстадыл афæлгæст. Поэты идеон-эстетикон программæ «Алыхуызон мæсыг»-ы.	Сонеты тыххæй æмбарынад.			Токаты А. «Райгуырæн бæстæ», «Хох, мæ хох», «Асин».	
		1	«Цыкурайы фæрдыг» - курдиат æмæ зонындзинады символ.	Символы фæлгонц.			«Хъæды фынтæ».	

